

Նայրնագործության սահմանագծի վրա /շեմքին/

**ՆԱԽԱՔԱՂԱՔԱԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ՈՐՈՆՈՒՄՆԵՐԸ
(ԺԱՅՌԱՊԱՏԿԵՐՆԵՐԸ, ՃԱՆԱԶՈՂՈՒԹՅԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹՅՆԵՐԸ ԵՎ
ՄՏԱԾՈՂՈՒԹՅՈՒՆԸ)**

...Իմ հայ ժողովուրդ,
Աղբյուր ես եղել,
Եվ, ոչ թե՛ հեղեղ...

Պ. Սևակ

Ըստ մարդաբանների՝ փարբեր ժողովուրդներ փարբեր պարկերացումներ ունեն ճանաչողական գործընթացների մասին: Ելնելով ուղեղի անհամաչափության հասկացությունից, նրանք առաջ են քաշում մի շարք հայեցակարգեր:

Մարդաբանների մեծամասնությունը հաստատում է, որ չնայած մշակութային փարբերությանը, «միջին» մարդկային մրաժողությունները /մրավոր ընդունակություններ/ միապեսակ են գործում: Նրանք նաև հաստատում են այն, որ մրաժողության հիմնական միջոցների փարբերությունը, զանազան ժողովուրդների մոտ, պայմանավորված է մշակութային գործոններով:

Նրանց եզրակացությունը կայանում է նրանում, որ փարբեր արմապական մշակութային խմբերի ներկայացուցիչների մոտ. **աջ կիսագնդի** ունակությունները զարգանում են մինչև համապարասխան մակարդակի, այն դեպքում, երբ **ձախ կիսագնդի** զարգացումը, այսինքն՝ **խոսքային մրաժողությունը**, կրթություն ստանալու բացակայության հնարավորությունից կախված, դանդաղում է:

Այլ գիտական դպրոցի ներկայացուցիչներ առաջարկում են տեսություն՝ որակապես փարբեր հասարակական, ազգային, ռասայական /ցեղային/, անհարական մրաժողության եղանակների /միջոցների/ մասին:

Կարելի է ենթադրել, որ ընդհանրապես և ընդհանուր առմամբ ուղեղը ընդունակ է ավելիի, քան՝ ինչ-որ մրաժողական գործընթացների մի ձևը, սակայն զանազան մշակույթի ներկայացուցիչները փարբերվում են նրանով, թե ինչպիսի ձևեր են, մրաժողության գործընթացները և ինչ աստիճանով են մասնակցություն ունեցել համապարասխան ժողովրդայնությունում, նրանց ավանդույթներում, մշակույթում և այլն:

Մեզ հետաքրքրում է ուղեղի մասին այն գաղափարը, որ այն փիրապետում է երկու կառույցների (աջ և ձախ կիսագնդեր), ընդունակ որակապես փարբեր մրաժողական գործընթացների, որոնք զանազան ժողովուրդների մոտ զարգանում են փարբեր ձևով:

Նաշվի առնելով այս գաղափարը մենք մեր առջև հետևյալ խնդիրն ենք դնում՝ **կարելի է արդյոք բացառել մշակույթի հետ կապված ճանաչողության միջոցի փարբերությունը հիմք ընդունելով ձախ և աջ կիսագնդերի զարգացումը:**

Ինչպես հայրնի է ակնավոր գիտնական նյարդաբույժերի և նյարդահոգեբանների աշխատություններից՝ **աջ կիսագունդը գերակշռում է կոնկրետ գրգիռների ընկալման և մշակման գործում, տվյալները իրական տարածության և ժամանակի մեջ:**

Այն կարևոր է բազմաթիվ սրտեղծագործական (երաժշտական գեղարվեստական) ընդունակությունների ձևավորման գործում: Այն կարող է զգալ, ճանաչել, ինտեգրել զանազան մոդելների գրգիռները, ընկալել պարկերը, դրանք համեմատել հիշողության չափանմուշի հետ: Աջ կիսագունդը կեղծագործող է: Սակայն աջ կիսագունդը ի վիճակի չէ կատարել խոսքային մրաձողության կողմից պահանջվող խնդիրները, հիմք ընդունելով լեզվի գնահատականները և ընդունած որոշումները (այբուբենի փառը, տեքստային տեղեկատվությունը, լեզվային ազդանշանները):

Լեզվաբանական և մաթեմատիկական ընդունակությունները կենտրոնացված են բացառապես ձախ կիսագնդում: Ձախ կիսագունդը հաջորդաբար վերլուծում է տարբերակիչ հատկանիշները պարկերում, այն կարողանում է խոսել, հակված է հաջորդական վերլուծական խոսքային մրաձողությանը:

Ուսումնասիրելով մեր նախնիների հարուստ մշակութային ժառանգությունը, մասնավորապես ժայռապարկերների համալիրը, հայրնաբերված ժամանակակից Նայաստանի տարածքում, ելնելով ուղեղի անհամաչափության հասկացությունից, հեղինակները առաջ են քաշում, առանձնակի ընդգծում և հիմնավորում են հայ ժողովրդի, **նախահայերի, մեր նախնիների մոտ, խոսունակության ավելի վաղ ծագման մասին (և որն բացարձակապես ակնհայտ գիտակցությունն է)** գաղափարը:

Տիմք ընդունելով ժայռապարկերներին համալիր մոտեցումը և վերլուծելով (քարեգրերը, գաղափարագրերը, պարկերագրերը և այլն) Վարդենիսի, Գեղամա, Սյունաց լեռներում, ընդհանրացնելով հայ հնագիտության հիմնադիրների, ֆիզիկա - մաթեմատիկական գիտությունների դոկտորներ Բ. Պետրոսյանի և Է. Պարսամյանի հետազոտությունների արդյունքները, պարմական գիտությունների դոկտորներ Ս. Մարդարյանի և Ա. Մարտիրոսյանի աշխատությունները, ինչպես նաև՝ ճանաչված լեզվաբանների, լեզվագետների և այլ մասնագետների, այդ թվում՝ Ա. Աբրահամյանի, Ա. Մանուչարյանի, Ս. Պետրոսյանի, Ս. Այվազյանի, Գ. Կարախանյանի, Պ. Սաֆյանի, Ա. Իսրայելյանի, Ս. Բարսեղյանի, Ն. Արդյանի, Ա. Մնացականյանի, Ա. Մովսիսյանի և ուրիշների գաղափարները, հեղինակները եկել են հետևյալ եզրակացության՝ **Նայկական լեռնաշխարհի ժայռապարկերները ցույց են տալիս մրաձողական գործընթացի զարգացման ավելի վաղ փուլերը և տեղական բնակիչների աջ կիսագնդի գերակշռությունը:**

Ամբողջական այուժեպային պարկերները, ցույց են տալիս որոշակի իրադարձություններ (որսի տեսարաններ և կենդանու ծինը, աստղագիտական նշաններ և համալիրներ, օրացուցային համակարգեր և ուրիշ.) քարեգրերի հաջորդական շարադրանքը ցույց է տալիս մրավոր զարգացման գործընթացի առավել ուշ փուլերը:

Տիմք ընդունելով այս գծագրական պարկերների հետազոտությունը, դրանց համալիր համակարգումը և դասակարգումը (օգտագործելով համակարգչային տեխնոլոգիաները, փիպային տարրերի ձևավորման մեթոդները, պարկերման մոդուլները - գծագրական արմատական համակարգերը) ցույց է տալիս, **որ կիսագնդերի կողմնականությունը հայ ժողովրդի նախնիների մոտ կատարվել է ավելի վաղ: Նարավոր է, որ այդ վաղ փուլում մեր նախնիների մոտ ծագել են խոսելու ունակություններ:**

Սրտեղծելով ժայռապարկերներ, նախահայերը կատարելագործել են իրենց տեսողական օրգանները՝ զարգացրել՝ դիտողականությունը, հիշողությունը, տրամաբանական գործողության (վարժությունների) դիսպազոնը, զգացողությունը տեսողական խորհրդանիշների նկատմամբ, այսինքն՝ **տեղեկատվության և արհեստական ինտելեկտի տեսության լեզվով ասած՝ զարգացրեցին պարկերների ճանաչողության տեսողական գործառնությունները:** Նամանման ձևով ընթացավ նրա լսողության և խոսակցական

համակարգի (ապարատի) զարգացումը: Խոսքի բարձր հնչյունների փեղեկավորության բաղադրիչները խթանել են մեր նախնուն, որպեսզի նա ընդարձակի դրանց փեղեկավորական ծավալը, խոսքի գծային, հաջորդական-«հեռագրային» փոնային մոդուլյացիան:

Երաժշտական սրեղծագործության ծագման սկզբնավորման պարմությունը այս իմաստով նման է կերպարվեստի ծագման սկզբնավորման պարմությանը կորրոկինասպների համակարգում, որն սկիզբ է առնում ժայռային արվեստից:

Իրականում ժայռապարկերների «փիպային» փարրերի իմաստավորումը և փարածումը վկայում են այն մասին, որ համապարասխան «վարժություններն» և դարձան խոսքի արտահայտության ինքնուրույն ձևավորման սաղմերը, այդ թվում և երաժշտական արտահայտությունների, **պարբերաբար արտացոլելով՝ մրաժողական, խոսքային և երաժշտական ընդունակությունների զարգացման գործընթացը, քարերի վրա: Ներաբրբրական է, որ՝ անմեղսունակ երաժշտական գրերի համակարգի խազային նշանները հանդիպում են քարեգրերում:**

Զգայարանների, պարկերային հիշողության, փարածական մրաժողության (ինչի մասին վկայում են նկարները, որոնք՝ փեղանքի և երևույթների փեղեկագրական նկարագրությունների բնույթ են կրում, ինչպես նաև՝ քարեգրերը, նշագրված փարբեր պրոյեկցիաներով՝ փեսքը դիմամասից և կողքից, թռչնի թռիչքի բարձրությունից և այլն) զարգացումը, սենսորային և հաղորդակցական ընդունակությունների կարարելագործումը, կենսորոնական նյարդային համակարգի գործունեության բարդացումը, քարե գործիքների մեծահմուտ գործածումը, իրականության ներդաշնակ , համարժեք , կռեկտորեն ընկալումը /պարկերացումը/, գեղարվեստական ճաշակի և վարպետության զարգացումը ամբողջությամբ ներկայացնում են նպարակաուղղված համակարգի առաջադեմ շարժումը ըստ՝ պարճառա - հերևանքային հերագծի: Ներագայում այս շարժումը խթանեց գեղարվեստական գործունեության ծագմանը, արդեն, չունենալով անմիջական գործնական կիրառություն (փես՝ գարդաքանդակավոր, դեկորատիվ, ճարտարապետական արվեստը, Նայասրանի գորգագործությունը, փարագը, մանրանկարչությունը և ուրիշ.): Այս ժառանգությունը ներկայումս ևս դրսևորվում է հայ ժողովրդի ժամանակակից արվեստում և ժողովրդական սրեղծագործություններում:

Աստիճանաբար, այսպիսով ձևավորվեց, արտաքին միջավայրի, կենդանական աշխարհի, միմյանց հեր կոգնիտիվ փոխազդեցության հարուկ փիպ: Պարկերների ձևով արտաքին աշխարհի յուրացումը, ինչպես փարածության մեջ, այնպես էլ՝ ժամանակում, ընդունակությունների կազմավորումը և կազմակերպումը ըստ նախագծման, վերլուծության, համադրման, գծագրական պարկերային լեզվի պահպանումը հիշողության մեջ, վկայում են համապարասխան մրաժողական «գործիքների և փեխնոլոգիաների» նախապարաստության մասին, որպես՝ անհրաժեշտ և բավարար հիմք, մեր նախնիների մրավոր համակարգի և խոսակցական ընդունակությունների զարգացման համար: Նման փրամաբանական համակարգի գործիքակազմի առաջացումը և առկայությունը մոտեցնում է այն վերջնական եզրակացությանը, որ՝ **մեր նախնիները ունեցել են բոլոր նախադրյալները՝ նախաայբուբենի մշակման համար** (փես՝ էծագրերը, պարկերագրերը, գաղափարագրերը, հիերոգլիֆները, հիկսոսական այբուբենը, դանիելյան գրերը, մերոպյան այբուբենը):

Նայրնի գիտնական Կիմուրան ուրիշ հեղինակների հեր միասին ենթադրել են, որ լեզուն փեղայնացվել և զարգացել է ձախ կիսագնդում, ոչ թե՝ նրա համար, որպեսզի աստիճանաբար դառնա վերլուծողական ինքն իր համար, այլ, որպեսզի լավ հարմարվեր գործունեության որոշ ձևերին: Նարավոր է, որ էվոյուցիոն առավելությունները, առաջարկված աջ ձեռքի ձեռնածությունների հմուտ զարգացմամբ, որն սկզբում՝ շարժմունքային էր, մասնակցում էր հաղորդակցվելիս, ավելի վաղ, քարի վրա գծագրելիս,

ապա արդյունքում միացավ նաև՝ ձայնային մկանունքը: Արդյունքում, ձախ կիսագունդը վաստակեց՝ բանավոր և գրավոր խոսքին մասնակից շարժողական համակարգերի ղեկավարման իրական մենաշնորհը:

Այսպիսով, հաստատվում է. պատմական Նայասրանի փարածքում հնագույն քաղաքակրթության գոյությունը, նախահայերի մոտ, որպես՝ ժայռային արվեստի հնագույն համակարգի, գրերի և մյուս մշակութային արժեքների ստեղծողի՝ խոսքի /լեզվի/ վաղ ծագման գաղափարը:

Վահանյան Գ.

տնտեսագիտական գիտ. դոկտոր և
տեխնիկական գիտ. թեկնածու,
հայրնի է՝
կառավարման, տեղեկատվության,
համակարգափոխիկայի,
միջազգային, սոցիալ – տնտեսական,
իրավական, համակարգչային դիզայնի
և մոդելավորման բնագավառներին
նվիրված աշխատություններով:

Ստեփանյան Ա.

բժշկական գիտ. թեկնածու,
հայրնի է նյարդաբուժությանը և
նյարդահոգեբանությանը նվիրված
աշխատություններով:

Նախորդ

Նաջորդ

Բովանդակություն

Քաղաքակրթության քարե փարեգրությունը

© ArcaLer

Էլեկտրոնային փարբերակ - 2010